

Yıl: 1955

M. ZEKİ ORAL
KİTAPLIĞI

Cilt : IV, Sayı: I-II

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

I-II

A. Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ KİTAPLIĞI
Ayniyat No.
Yer No. 5840/4

1955

Bu eser
MEHMET ZEKİ ORAL'ın
A. Ü. İlahiyat Fakültesine
armağanıdır

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 5 5

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÇAMLİBEL, FARUK NÂFİZ : <i>Hamd-ü Senu</i> (Şiir)	
AT-TANCİ, Prof. Muhammed b. Tâvîr : <i>Abû Mansûr al-Mâturîdî</i>	1
ANSAY, Ord. Prof. SABRİ ŞAKİR : <i>İslâm hukukunda Kâsânî'ye göre bulunmuş çocuk</i>	13
SCHİMMEL, Prof. A. : <i>Roma'daki beynelmilel din bilginleri kongresi</i>	16
TURAN, Prof. OSMAN : <i>Selçuklularda faizle para ikrazı münasebetiyle zoraki bir tenkid</i>	23
ÜÇYİĞİT, EKREM : <i>Ortaçağ İslâm medeniyetinin Avrupa medeniyeti üzerinde tesirleri..</i>	31
BİRAND, Doçent Dr. KÂMURAN : <i>İnsanlığın aydınlanması ve hürriyet üzerine</i>	46
BERK, NURULLAH : <i>İslâm yazısında plâstik ve ifade (Fransızcası ile)</i>	49/53
HEJLER, Prof. Dr. FRIEDRICH : <i>Mistisizmde Tanrı mefhumu</i>	58
ÜÇOK, BAHRIYE : <i>Hamitoğulları beyliği</i>	73
ÜLKEN, Prof. HİLMİ ZİYA : <i>İbn Sina'nın din felsefesi</i>	81
BİBLİYOGRAFYA :	
H. A. R, Gibb. <i>Mohammedanism</i> (Yaşar Kutluay)	95
Hilmi Ziya Ülken, <i>İslâm düşüncesine giriş</i> (Prof. B. Z. Egemen) .	98
Dr. Abdülkadir Karahan, <i>Kırk hadis</i> (Nihad Çetin) ..	100

HİLMİ ZİYA ÜLKEN : (İslâm Düşüncesine Giriş) İst. Edebiyat Fakültesi Yayınlarından İbrahim Horoz Basımevi İstanbul 1954.

Hilmi Ziya Ülken'in 1946 senesinde basılmış olan "İslâm Düşüncesi" kitabının bu ikinci baskısı, geçen yıl yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında genişletilmiş olarak çıkmaktadır. İlk cildi *İslâm Düşüncesi*'nin temeli olan İslâm dininin doğuşu; metafizik, ahlâkî ve siyasî esasları, bu esaslara dayanarak doğan islâmî ilimlerin umumî çerçevesine aittir. Bu yeni baskının genişletilmiş şekline göre felsefe, kelâm, tasavvuf ayrı ayrı birer cilt teşkil edecek gibi görünüyor. İkinci cilt olan "İslâm Felsefesi Tarihi" nin de en büyük kısmı basılmış olduğu için, ilk bakışta neşredilecek hale gelmiştir. Öteki ciltlerin ileriki yıllarda çıkacağını tahmin ediyoruz.

163 sahifeden ibaret olan bu giriş kitabı islâm düşüncesinin esas konusunu ele alarak bahse giriyor, bunun için şarkiyatçılar ve felsefe tarihçilerinin araştırma metodlarına temas ediyor. Müellif her şeyden önce "İslâm Dünyası" nın medeniyet tipleri arasında mevkiini tayine çalışıyor. Bu suretle bir nevi morfoloji sosyal görüşü ile kitabın ana problemine yaklaşıyoruz: Mekân ve zaman bakımından aralarında bağlantı olmamak üzere, yer yüzündeki medeniyetleri başlıca üç zümrede topluyor: 1) "Mantıktan Önce" denen dünya görüşüne bağlı, çevresi en dar medeniyetler ki, hayat tarzı *istihsalsiz geçim* veya ondan üstün olan *çobanlık*'dir. 2) Hayal dünyasını tabiatın ayıracak kadar hürlük kazanmış, *mythique* zihniyette çiftçi medeniyetidir ki *Köy* burada oldukça istikrarlı bir hayat tarzına yükselmiştir. Köyler büyüyerek çok geniş kasabalar haline alsa da, karakteri daima köydür. 3) Akıl dünyasıyla tabiat şartlarına nüfuz edecek bir zihniyete yükselmiş olan daha istikrarlı *şehir* medeniyetidir ki, çiftçilik ve endüstriyi birleştirmek suretiyle köyleri şehre bağlamıştır. *Pazar* ve *Tanrı evi* etrafında kurulan *site*, ne büyüklükte olursa olsun, artık en geniş köyden farklı bir içtimai düzendir. İlk çağ, en üstün manzaryeyle, *site* medeniyetidir. *Site* medeniyetleri göçebe tehdidi ve köy tehdidi ile kuşatılmıştır. Hemen her yerde *Site İmparatorluklarının* inkırazını hazırlayan bu iki tehditten biridir. *Site* medeniyetinin birleştirici zihniyeti ile bölgelerin parçalayıcı zihniyeti daima çarpışmış; ve bu mücadeleden bölgelerin inancılarını, ideallerini bir inanca toplamak isteyen yeni dünya görüşleri, *Üniversal Dinler* doğmuştur. Tarihin bu yep yeni hadisesi dünyanın bir çok yerinde hemen aynı zamanda meydana çıkmış görünüyor. İsa'dan 6 asır önce, çok yerlerde sitelerin kurduğu imparatorluklar içinde sarsılan içtimai düzeni eskisinden bütünü farklı manevî bir birlikle kurmak isteyen büyük beşerî din hamleleri doğdu. İnsanlık tarihi ondan önce böyle bir hadise kaydetmiyor.

Beşerî dinlerin sonuncusu islâmiyettir. Diğerlerinden 7-8 asır sonra, onlardan az çok farklı şartlar altında (çöl kenarında teşekküle başlayan bir sitede) islâmiyet doğdu. Yeni bir dünya görüşü getiren islâmiyetin prensipleri üzerinde düşünen müellif, İslâm hakkında ileri sürülmüş fikirlerin tahlil ve tenkidini yapıyor. Burada: 1) Peşin bir hükme dayanarak düşünenleri, 2) İlmî ve objektif araştırma yapanları veya yaptıklarını iddia edenleri, 3) Dini felsefî bir problem olarak ele alanları ayırıyor.

1) Peşin hükme dayananlar da, ona göre, şu zümrelere ayrılabilir: a) doğmatikler, b) hür düşünceliler veya dinsizler. Doğmatikler: ya İslâm dinini münakaşasız bir Doğma halinde kabul edenlerdir ki, bunlar da ilk islâm Doğmatikini kuranlar veya onları *taklid* edenler ve canlandıranlar (müceddedin) dir; yahut islâm dini içinde şirk (heresie) sayılan mezhep mensuplarının doğmatik düşünceleridir. Bunlara bir de yahudi ve hristiyan doğmatiklerinin islâmiyet hakkındaki menfî düşüncelerini katmalıdır.

Hür düşünceliler 18 inci yüzyıldaki Aydınlık felsefesi zamanında hristiyanlığı tenkit ederken, ilk önce islâmiyette aradıkları geniş havayı bulmuşlar ve Orta Çağ hristiyan müelliflerinin tepkisi eseri olarak onun lehinde yayımlar yapmışlardır. Fakat bir müddet sonra bu cereyan hücumunu genişleterek islâmiyeti de onun sınırları içine aldı. Allahsızların (athée) tenkitleri, bütün dinler hakkında olduğu gibi, islâmiyet için daha kategorik bir şekil aldı. Bunlar dini sosyal bir hadise gibi tetkik eden sosyologlardan farklı olarak anti-religieux bir tavra sahiptiler.

2) İslâm düşüncesine dair ilmî bir objektif tetkik yapanlar geçen asırdan beri görülmektedir. Bunlar önce şarkiyatçılar, bilhassa arabisant'lardır. Şarkiyatçılık Milletlerarası kongreler yapacak dereceye gelmiştir. Fakat henüz bir tetkik sahası tamamen objektif bir mahiyet almış değildir. Bu sahadaki peşin hükümler birinci kategoriden az değildir. Son zamanlarda *Islamologue*'ler arasında bir de islâm sosyolojisi doğmaya başladı. Fakat bu sahayı kâfi derecede gelişmiş sayamayız. Ciddi ve derin islâmiyetçilerin bazı peşin hükümleri bulunsa bile, bu sahada bazıları çok değerli eserler vermişlerdir. Goldziher, Pala-

cios bunlardandır. Buna mukabil Massignon, Guénon gibi sempatik bir bakışla mütebehhirliği birleştiren mühim şahsiyetler de vardır.

3) İslâm Düşüncesini filozof gözüyle tedkik edenler, filolog ve tarihçiler gibi birinci elden araştırma yapmamakla beraber, meseleyi daha etraflı kavramaktadırlar. Bunların mühim bir kısmı ne doğmatikler gibi peşin hükümlere, ne de ilimciler gibi parçacı görüşe saplanmışlardır. Fakat bunlar ciddi mütebehhirlerin çalışmalarına dayanmaktadır. Müellif burada Leibniz ve Voltaire'den itibaren zamanımıza kadar başlıca büyük filozofların islâmiyet hakkındaki düşüncelerini gözden geçiriyor. Bunlar arasında bazı menfi düşüncelerin yanında Carlyle, Aug. Comte, Spengler, gibi çok müsbet fikirde olanlar vardır.

İslâmiyet prensipleri nedir? kitabın en büyük kısmı bu soruya cevap vermektedir. Müellif tahlil ve mukayese metodunu kullanmak suretiyle islâmın önceki Arap itikadları, islâmın doğuşu, islâm doktrininin metafizik, ahlâkî ve siyâsî esasları hakkında izahat veriyor. Bunun için sırası geldikçe İslâmiyatçılar ve yerli müelliflerin (yani İslâm dünyası âlimlerinin) eserlerine başvurduğu gibi, bilhassa Kur'an âyetlerini başlıca kaynak olarak kullanıyor. Her bahiste islâmî doktrine ait başlıca hükümleri yahudilik ve hristiyanlık ve diğer beşerî dinlerin mukabil hükümleriyle mukayese ediyor. Bu mukayeseyi yalnız umumî hatlarında bırakmıyan müellif, mevzula ilgili âyetleri Tevrat ve İncil âyetleriyle, yahut diğer dinlerin metinleriyle karşılaştırıyor. Doğmatik ve menfi görüşlerden olduğu kadar kuru tahlilci ve parçalayıcı görüşten de kaçındığı için, daima analitik araştırmayı mukayeselerle terkibî bir şekle koymaya, bilhassa islâmın ruh ve mânâsına felsefî bir gözle *içinden* bakmaya çalışmaktadır. Bu suretle pozitivist görüşün parlayıcı metoduna mukabil daima *bütünlük* ve *manâlar* arayan felsefî bir görüşü tercih ediyor.

Burada sırasıyla kitabın dini ve hayatın dini, islâm dininin doğuşu, Kur'an ve nazil oluşu, cahiliye devri itikadları. Fitrî din ve islâm. İslâmda Allah telâkkisi, yaratış fikri, peygamber, insan telâkkisi, şeytan ve kötülük fikri, insanın imtihanı, Allahın hidayeti, günâh, kitabın gönderilmesi, insanın sorumluluğu (mesuliyeti), iman problemi, islâmda hikmet, mükelleflik, korku ve sevgi ahlâkı; dinî ahlâkın esasları: a) Yakınlara karşı vazifeler, b) borç ve kâtib-i adl, c) sadaka; siyâsî ahlâk, ümmet bütünlüğü, islâmın farzları, islâmda ahlâkla farzların münasebeti meseleleri ele alınmıştır.

Müellif kitabın bundan sonraki küçük bir faslını umumiyetle dinî tecrübeye ayırmıştır. Burada dinî tecrübeyi felsefî bakımdan ele aldıktan sonra islâm dininin hususiyetlerini mütalea ediyor. Bu ana meselelerden sonra Şarkiyatçıların islâmiyet hakkındaki bazı iddialarını tenkide girişiyor. Bunlar bilhassa islâmda *cihad* fikri, taassub (fanatisme), kadercilik (fatalisme) telâkkileri hakkındaki tenkidlere cevap mahiyetindedir. Ayrıca islâm dininin eclectique olduğu hakkında Goldziher'in görüşüne, islâmın bazı prensipleri arasında tenakuzlar olduğu hakkındaki iddiaya cevap vermektedir. Buna mukabil müellif şarkiyatçıların haklı bazı tenkidlerini de zikretmeden geçmiyor.

Giriş kitabı islâm doğmatik ilimlerinin prensiplerine umumî bir bakışla bitiyor ki, bunlar tefsir, hadis, fıkıh ve diğer aklı ilimlerdir. Kitabın sonuna eklenen notlarda: 1) hristiyanlıkla münasebet arayanların tenkidi, 2) taşımanklıktan esas fark, 3) metafizik ve ahlâk bakımından iki dinin mukayesesi, 4) islâm doğmatik ilimlerinde gönül-akıl ikiliği, 5) Garp ve islâm dünyalarının mukayesesi, 6) Garp'te manevî haçlı seferleri ve ilk modern misyonerler, 7) hristiyanlığın yayılma teşebbüsleri, misyonerlik ve şarkiyatçılık meseleleri ele alınmıştır.

Bu giriş kitabı islâm dünyasına ait dört felsefî disiplinin tedkikine girebilmek için lâzım gelen ana hatları veriyor. Eserin felsefî ve kritik bir zihniyetle yazılmış olması, hemen her tarafında mukayese metoduna başvurması bu mevzuda yazılmış kitaplar arasında başlıca hususiyetini teşkil etmektedir.

PROF. BEDİ ZİYA EGEMEN